

archeologie onder water. Het is nu in elk geval duidelijk dat er veel werk is te doen, werk waarvoor Groenewoudt goede richtlijnen heeft geformuleerd.

L. P. Louwe Kooijmans

Nouvelle biographie nationale, III (Brussel: Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, 1994, 376 blz., 4500 Bfr., ISBN 2 87009 577 5, ISSN 0776 3948).

In 1986 ging de in 1866 gestarte 'oude' *biographie nationale* ter ziele en werd de 'nouvelle' *biographie nationale* in het leven geroepen. Concept en uitwerking werden meer in overeenstemming gebracht met het *Nationaal biografisch woordenboek (NBW)* dat door de Nederlandstalige Academie sinds 1964 werd uitgegeven. Men kan zich uiteraard de vraag stellen of een klein land als België werkelijk behoefte heeft aan twee nationale biografische naslagwerken. Geen van beide commissies binnen de Academiën heeft zich intussen de moeite getroost het actieterrein af te bakenen of te expliciteren waar eigen accenten worden gelegd. Net zoals het *NBW* is de *biographie nationale* gewijd aan Belgen of aan personages uit de Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik, die een rol van betekenis hebben gespeeld in de nationale geschiedenis. Zoals bij het *NBW* wordt in de praktijk erg losjes omgesprongen met dit selectieprincipe. Tussen de ca. 130 behandelde personages treft men keizers, koningen, toppolitici en weldoeners van de natie aan naast plaatselijke schrijvelaars en ambachtsslui, kleine ambtenaren en vergeten artiesten. Als belangrijke figuren noem ik Boudewijn I van Jeruzalem, Johanna van Castilië, Karel VI, Karel van Lotharingen, Leopold II, Ernest Solvay, Simon Stevin, Surlet de Chokier, de prins de Ligne; voorbeelden van minder bekende personages zijn een aantal porselein- en faïenceschilders die er prat op kunnen gaan dat hun wieg op 'Belgisch' grondgebied heeft gestaan en dat zij ooit het voorwerp van een doctoraalscriptie uitmaakten. Ook de kwaliteit en de omvang van de notities lopen erg uiteen. Sommige notities zijn niet meer dan een aangedikt *curriculum vitae* (bijvoorbeeld bij J. Bigwood) of een gezwollen hagiografie gebaseerd op mondelinge getuigenissen van nabestaanden en vrienden (H. Bernard, E. Bogaert). Bij sommige notities ontbreekt elke bibliografische oriëntatie (N. Florine) of wordt uitsluitend naar onuitgegeven studies verwezen (Surlet de Chokier), bij andere worden vlot 120 titels opgesomd (Manassès d'Eu-Soissons). De omvang varieert van amper een halve kolom tot 28 kolommen. Er zijn nog andere overeenkomsten met het *NBW*. Als auteur figureerden niet alleen historici. Het leeuwendeel van de notities is gewijd aan personen uit de negentiende en twintigste eeuw (69 % tegenover 23 % voor de nieuwe tijd en amper 8 % voor de middeleeuwen). De index is uitermate handig in het gebruik want cumulatief opgevat, dat wil zeggen herneemt ook de notities in de voorgaande delen. Druktechnisch werd het produkt eveneens met de grootste zorg omringd en dat laat zich aanwijzen: ik zag slechts enkele drukfoutjes, met name in de Nederlandstalige referenties en splitsingen. Er is één belangrijk verschil met het *NBW*: de *biographie nationale* telt 13 afbeeldingen in veelkleurendruk en 3 in zwart-wit.

Erik Aerts

J.-M. Cauchies, H. de Schepper, *Justice, grâce et législation* (Cahier Centre des recherches

en histoire du droit et des institutions II; Brussel: Facultés universitaires Saint-Louis, 1994, 127 blz., 300 Bfr., ISBN geen).

Bovengenoemd boekje is het tweede in de serie 'Cahiers' van het 'Centre des recherches en histoire du droit et des institutions' (het CRHIDI) van de 'Facultés universitaires Saint Louis' te Brussel. Dit centrum, dat in 1992 werd opgericht, wordt gevormd door een aantal aan rechten- of letterenfaculteiten verbonden hoogleraren en andere docenten, die onderwijs geven en onderzoek doen op het terrein van het recht en de instellingen vanaf de oudheid tot vandaag de dag. Zoals de auteurs in hun 'note préliminaire' vermelden, verscheen een verkorte Nederlandse versie van het geschrift onder de titel 'Justicie', 'gracie' en wetgeving: juridische instrumenten van de landsheerlijke macht in de Nederlanden (1200-1600)' in Hugo Soly en René Vermeer, ed., *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden. Liber Amicorum prof. dr. M. Baelde* (Gent, 1993). Een Engelse vertaling van deze verkorte versie is nog in voorbereiding. In de uitgebreidere Franse versie, die hier aan de orde is, luidt de ondertitel 'Genèse de l'état et moyens juridiques dans les Pays-Bas, 1200-1600'. Blijkens deze laatste ondertitel gaat het de schrijvers dus om een uiteenzetting van het ontstaan van de — 'moderne', door landsgrenzen bepaalde — staat in het gebied van het huidige Nederland en België en de daarbij door de landsheren ingezette middelen als uitoefening van de rechtspraak, het verlenen van gratie en het uitvaardigen van wetgeving. Daarbij hebben zij zich toegespitst op de gang van zaken onder de Bourgondische hertogen en hun opvolgers, de aartshertogen van Oostenrijk, die met wisselend succes gepoogd hebben een 'modern' centraal geleid bestuur te vestigen in de 'Nederlandse' gebieden, die zij zo successievelijk onder hun gezag wisten te brengen. Onder Karel V werden de tot dan toe bestaande staatsrechtelijke banden met Frankrijk geslaakt en die met het Duitse Rijk nagenoeg doorgesneden, waardoor de vorming van een zelfstandige 'Habsburgs-Nederlandse' staat nog slechts een kwestie van tijd leek.

Over het algemeen zijn de auteurs voortreffelijk geslaagd in hun schets van de staatsvorming in de gaandeweg Bourgondische en later Habsburgse Nederlanden. Wel moet geconstateerd worden dat hun kennis ten aanzien van de ontwikkelingen in de 'kernlanden', als Vlaanderen, Brabant en Holland groter is dan die van perifere gebieden als bijvoorbeeld Groningen en Friesland. Dit wordt weerspiegeld door de opgaven in de aan het geschrift toegevoegde literatuurlijst, waarin Groningen met twee en Friesland met drie titels vertegenwoordigd is, terwijl die getallen voor Vlaanderen, Brabant en Holland respectievelijk 37, 32 en 22 zijn. Toch is de staatkundige ontwikkeling van Groningen en Friesland in de periode waarin zij Karel V als landsheer kregen in de literatuur niet onopgemerkt voorbijgegaan. Te denken valt aan W. J. Formsma, *De wording van de Staten van Stad en Lande tot 1536* (Assen, 1930) en *De Ommelander strijd voor zelfstandigheid in de 16e eeuw (1536-1599)* (Assen, s. a.), alsmede J. S. Theissen, *Centraal gezag en Friesche Vrijheid. Friesland onder Karel V* (Groningen, 1907) die nu in de literatuurlijst ontbreken. Vanuit deze en andere werken zou het beeld van de staatkundige ontwikkeling in het noorden ongetwijfeld kunnen worden aangevuld. Tenslotte dient nog vermeld, dat aan het geschrift een inhoudsopgave en een register ontbreken, wat aan de toegankelijkheid helaas afbreuk doet.

B. S. Hempenius-van Dijk

H. Rombouts, ed., *Haarlem ging op wollen zolen. Opkomst, bloei en ondergang van de textielnijverheid aan het Spaarne* (Schoorl: Pirola, 1995, 188 blz., ISBN 90 6455 208 8).

Met dit overzicht van bijna acht eeuwen textielnijverheid in Haarlem is een leemte in de Haarlemse geschiedschrijving opgevuld. Het initiatief kwam in 1989 van het Historisch Museum Zuid-Kennemerland, dat door middel van een onderzoeksproject een tentoonstelling wilde organiseren en dit werk wilde publiceren. De titel van het boek is een parafrase van het oud-Hollandse gezegde 'De tijd gaat op wollen zolen'; de tijd verstrijkt ongemerkt en verdwijnt tenslotte, net als uiteindelijk de poorten van de laatste Haarlemse textiel fabriek werden gesloten en men dit in de stad al bijna weer vergeten is.

Het boek is in drie delen opgedeeld. In deel I (de periode tot 1575) (13-52) behandelt Herman Kaptein de opkomst en bloei van met name de lakennijverheid. Hij gaat uitvoerig in op de fabricage van deze lakens van wol via een hele reeks van ambachtslieden tot eindproduct. Hierbij maakt hij wellicht teveel gebruik van oud-Hollandse citaten. Niet altijd hebben deze de over het algemeen hiervan verwachte toegevoegde waarde. Het productieproces wordt uiteengezet in de context van de plaats die de industrie in Haarlem innam. Dit gebeurt aan de hand van de situatie in de lakenstad Leiden, waarover meer bekend is. Over de indeling van het eerste deel kan opgemerkt worden dat het ingewikkelde (en boeiende) productieproces wat ongelukkig is geplaatst tussen de ontwikkeling van de industrie en de concurrentiepositie, en het afsluitende hoofdstuk over de handelspolitiek dat hierop aansluit. Problemen en ontwikkelingen kunnen beter worden ingeschat en begrepen als men weet wat er allemaal moet gebeuren voordat wol laken is. Opvallend in deze vroege periode (vóór de zeventiende eeuw) is de stedelijke politiek om vooral te letten op het belang van de industrie voor de hele stad in plaats van voor slechts enkele rijken. Opmerkelijk zijn ook de vele controles in het productieproces, die werden uitgevoerd om de Haarlemse lakens hun kwaliteit te laten bewaren.

In het tweede deel, dat de periode 1575-1800 beslaat (55-109), beschrijft Floris Mulder de inmiddels op voornamelijk linnen overgestapte textielnijverheid en de eind zestiende eeuw door Vlamingen geïntroduceerde zijdeweaverij. Aardig zijn de persoonlijke details, zoals het verhaal over Passchier Lammertijn, die door een speciale vinding uitblonk in het maken van ingewikkelde patronen in damasten lakens en servetten. Interessant zijn ook de paragrafen over de in onze ogen moderne, maar al eeuwenoude problemen rond afvalwater (van de linnenblekerijen) en arbeidsconflicten.

In het laatste deel, waarin Freek Baars de negentiende en twintigste eeuw behandelt (113-159), duiken de begrippen 'arbeidsvoorziening' en 'gastarbeiders' ook al eerder op dan men op het eerste gezicht zou verwachten (respectievelijk eind achttiende eeuw en halverwege de negentiende eeuw). In deze periode stond de katoenindustrie centraal. Door de auteur worden met name de fabrieken van Wilson, Poelman en Prévinaire in hun ontwikkeling gevolgd. Met het oog op de grote afzetmarkt Indië, begon bijvoorbeeld Prévinaire zich toe te leggen op het machinaal namaken van de in Indië met de hand gemaakte batiks. Hoewel hij de kwaliteit van dit produkt aardig benaderde, miste hij de concurrentieslag vanwege het ontbreken van de typische Indische geur. Met de sluiting van kousenfabriek 'Hin' kwam er in 1969 een einde aan de Haarlemse textielindustrie. De fabrikant van zijden en later nylonkousen kon de moordende concurrentie binnen Europa uiteindelijk niet aan.

In het hele boek wordt aandacht besteed aan de plaats die het stadsbestuur ten opzichte van de textielindustrie innam. Opmerkelijk is daarbij de nadruk die steeds werd gelegd op de